

УДК 37.091.12:174

DOI <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2022.29.264292>

ТЕТЯНА КУЧАЙ

ORCID ID 0000-0003-3518-2767

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, м. Берегово

ОЛЕКСАНДР КУЧАЙ

ORCID ID 0000-0002-9468-0486

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

НАТАЛІЯ РОКОСОВИК

Інститут філології та масових комунікацій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». м. Київ

ТЕТЯНА ЗОРОЧКІНА

ORCID ID 0000-0002-6321-0852

Черкаський національний університету імені Богдана Хмельницького

ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – БАЗОВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОСТІ ПЕДАГОГА

У статті розглядається етична компетентність, як базова складова професійності педагога. Процес формування етичної компетентності має бути системним та вимагає застосування цілісного механізму професійного розвитку особистості студента під час навчання. Висвітлюються здатності вчителя, щодо етичної компетентності, а також її компоненти.

Необхідною умовою формування етичної компетентності студентів є використання новітніх педагогічних технологій та методів навчання в доповненні до традиційних.

***Ключові слова:** етична компетентність, педагог, освіта, студент, навчання*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства особливого значення набуває формування етичної компетентності у соціальних педагогів, діяльність яких пов'язана з фаховою поліфункціональністю, багатопредметністю, розгалуженістю емоційно-комунікативної сфери взаємодії зі суб'єктами професійної діяльності, високим ступенем референтності у стосунках з ними, моральною насиченістю змісту освіти тощо.

Слід зазначити, що етична компетентність як базова складова професійності педагога віддзеркалює його духовність, моральність, внутрішню культуру, здатність приймати адекватні моральні рішення та діяти відповідно до норм педагогічної етики. Саме це дозволяє педагогу визначити ставлення до своїх професійних обов'язків і, передусім, до людей, з якими він контактує у процесі діяльності (Султанова, 2011).

Аналіз актуальних досліджень. Значний внесок в розробку теоретичних і практичних питань етичної компетентності був внесений такими вченими як С. Александровою, Р. Апресяном, В. Бакштановським, Н. Вознюк, О. Дробницьким, І. Зверевю, І. Зайченко, Я. Котигер, С. Марченко, В. Малаховим, Е. Гришиним, І. Писаренком, В. Чернокозовим, Ю. Согомоною, В. Тесленко, І. Трубавіною, С. Харченко та ін.

Мета статті – проаналізувати теоретичні засади етичної компетентності, як базової складової професійності педагога.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури), що дає змогу обґрунтувати вихідні положення дослідження; інтерпретаційно-аналітичний метод, на основі якого вивчаються джерела із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Етика є одним з найдавніших компонентів культури людства, спрямованим на становлення та регулювання людських взаємин у процесі їхньої спільної життєдіяльності. Морально-етичні норми і цінності лежать в основі всіх суспільних (соціальних, політичних, економічних) та міжособистісних відносин людей, створення соціальних кодексів поведінки в рамках цих взаємин.

Професійна етика являє собою сукупність моральних норм і правил, що визначають ставлення людини до свого професійного обов'язку, до людей, з якими пов'язана через характер своєї професії. Вона є важливим компонентом професійної культури будь-якого фахівця і завжди вибудовує свої відносини на

загальних, морально-етичних нормах і цінностях суспільства, але при цьому визначає професійно значущі пріоритети, цільові настанови для конкретної професійної діяльності.

Формуючись у сучасного вчителя в процесі його постійного навчання, етична компетентність проходить кілька етапів свого розвитку і є синергетичним результатом трьох важливих складових навчального процесу: соціокультурної, предметної і професійно-суб'єктивної. Крім того, сучасний учитель має володіти не лише педагогічними, психологічними, технічними знаннями й уміннями, методичними знаннями, а й навичками культури спілкування, міжособистісної взаємодії; готовністю дотримуватися норм і правил етикету, працювати в умовах професійного стресу і конфліктних ситуацій, володіти низкою професійно важливих особистісних якостей (відповідальність, увічливість, стресостійкість, позитивне мислення тощо); що визначає рівень професійної та особистої культури педагога. В основі професійної етики в педагогічній сфері лежить спрямованість на задоволення людських потреб, повага до людини, її професії, стилю і способу життя, що визначає затребуваність у цій галузі таких професійно значущих особистісних якостей, як відповідальність, толерантність, справедливість, увічливість, уміння спілкуватися, уміння ухвалювати рішення в етично складних ситуаціях професійної діяльності, уміння залагоджувати і попереджати конфлікти, стресостійкість та інші складові соціально-професійної компетентності вчителів у галузі професійної етики (Устинова, 2014).

Процес формування етичної компетентності має бути системним та вимагає застосування цілісного механізму професійного розвитку особистості студента під час навчання. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців можна визначити як процес цілеспрямованого й систематичного впливу на когнітивну, особистісну та операційно-процесуальну сфери студентів, метою якого є становлення такої особистості, яка усвідомлює значення етичної складової своїх професійних обов'язків, має розвинуті морально-особистісні якості та практичні вміння майбутнього інженера у сфері професійної етики, що забезпечують вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм.

Необхідною умовою формування етичної компетентності студентів є використання новітніх педагогічних технологій та методів навчання в доповненні до традиційних. Інтерактивні методи навчання, методи, спрямовані на підвищення внутрішньої активності студентів, сприяють зростанню їх пізнавальної діяльності (Слободянюк, 2014).

Серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній педагог, етика має пріоритетне значення. Вона виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності вчителя до роботи у школі, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання має моральний зміст. Етична компетентність учителя репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм.

Етична компетентність за специфікою реалізації належить, до так званих, надпредметних компетентностей. Вони мають інтегрований характер і поєднують у собі певний комплекс знань, умінь і ставлень, які набуваються майбутніми учителями протягом засвоєння всього змісту педагогічної освіти.

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності вчителя:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів педагогічної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів;
- здійснення етичної рефлексії власних вчинків;
- виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій;
- уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу (*Етична компетентність сучасного вчителя*, 2021).

Етична компетентність учителя суспільно-гуманітарних дисциплін залежить від потреби: вдосконалювати власну професійно-педагогічну майстерність, підвищувати особисту кваліфікацію, вільно спілкуватися з колегами, навчатися способів озброєння учнів засобами мисленнево-мовленневої діяльності, вдосконалювати шляхи особистісного зростання і підвищення соціального статусу вчителя.

Важливість формування педагогічних цінностей у майбутніх вчителів зумовлена тим, що передусім від них залежить стан морально-психологічного клімату учнівського колективу. Учитель має виконувати провідну роль у формуванні моральних якостей учнів, що потребує вмінь передбачати та усувати екстремальні й конфліктні ситуації. Лише за цих умов цінності й етичні норми, які сповідають вчителі, впливатимуть на культурний розвиток учнів. Вивчення сутності та структури етичної компетентності

майбутнього вчителя дозволило визначити структурні компоненти етичної компетентності вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін, а саме: потребнісно-ціннісний, змістовий і діяльнісний.

Потребнісно-ціннісний компонент етичної компетентності визначає професійнопедагогічну спрямованість особистості вчителя і утворює основу для реалізації інших її структурних компонентів. Його зміст відбиває: наявність потреби в особистісному прояві як педагога, глибоку усвідомленість суспільної значущості обраної професії та бажання досягти результативності в педагогічній діяльності. Важливими аспектами цього компонента постають: мотиваційна сфера, цінності, інтерес до професії, задоволеність своїм вибором, настанови на оволодіння професією тощо.

Змістовий компонент етичної компетентності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін відбиває систему загальнопедагогічних і фаховозначущих знань, необхідних для етично адекватного вирішення ситуацій морального вибору; систему етичних знань, норм педагогічної етики, а також особистісне ставлення до них, розуміння взаємозалежності поведінки особистості від рівня етичного ставлення до неї.

Діяльнісний компонент етичної компетентності майбутнього вчителя суспільногуманітарних дисциплін охоплює вміння приймати відповідальні рішення, безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації, використовувати етичні знання у професійній практиці. Він передбачає оволодіння специфічними аналітичними навичками, що дозволяють сприймати й оцінювати педагогічну ситуацію як багатомірну, інноваційну педагогічну реальність. Діяльнісний компонент етичної компетентності виявляється в моральній практиці через систему способів педагогічних дій, організацію, контроль й оцінку якості діяльності учасників навчально-виховного процесу. Діяльнісний компонент етичної компетентності передбачає також наявність комунікативних здібностей, умінь та навичок ведення діалогу в конфліктних ситуаціях, виходу з професійного дискомфорту, володіння собою, знаходження компромісу, прийняття виважених моральних рішень, самоорганізації тощо (Ткаченко, 2016).

Висновки. Процес формування етичної компетентності педагога є складним, динамічним, багатогранним і багатофакторним. Змістовою основою етичної компетентності є педагогічна етика. Педагогічна етика вивчає особливості, зміст, принципи та функції педагогічної моралі, характер діяльності педагога та його моральних взаємин у педагогічному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, який є сукупністю правил спілкування та поведінки вчителя. Етика не зводиться до певної системи санкцій у педагогічній діяльності, адже її завдання – пояснювати соціально-психологічну доцільність дотримання тих чи інших професійних норм і правил. Саме етика, з позицій цілісного підходу до особистості, наполягає на розгляді навчання та виховання особистості як її духовного насичення, що розгортається в духовному діалозі, спілкуванні рівноцінних суб'єктів. Покликання педагога – не тільки і не стільки передача знань, умінь та навичок, а й усебічний розвиток здібностей та можливостей учня, виховання порядного, відповідального, свідомого громадянина країни. Професійна діяльність педагога ґрунтується на верховенстві загальнолюдських цінностей, норм і принципів моралі. При її виконанні педагог виступає носієм обов'язків стосовно: учня, батьків учня, фахового педагогічного співтовариства в цілому й окремих педагогів, самого себе, суспільства. Досягнення мети виховання та навчання потребує від педагога усвідомлення високих етичних стандартів діяльності і поведінки, принципів істини, добра, краси і досконалості, гармонійного поєднання інтересів учня та інших людей.

Етична компетентність – складне поліфункціональне та індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь педагога у сфері етики, а також особистісних якостей, емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, що сукупно забезпечують вибір учителем свідомої етичної поведінки, яка віддзеркалює нормативноетичні професійні засади та гуманістичну спрямованість його педагогічної дії. Несформованість етичної компетенції педагога призводить до етико-педагогічних помилок у педагогічній діяльності. Формувальне значення для етичної компетентності має розвиток позитивного ставлення вчителя до власної особистості й до інших людей. Цьому сприяє орієнтація на переосмислення власного досвіду, на рефлексію і самоаналіз, подолання педагогічних стереотипів у суспільній свідомості (Устинова, 2014).

Список використаних джерел

Етична компетентність сучасного вчителя. Взято з <https://ru.osvita.ua/school/method/1915/>

Слободянюк, О. М. (2014). Професійно-етична компетентність менеджера: значення у професійній діяльності та умови формування у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 33, 179-182.

Султанова, Н. В. (2011). Діагностика сформованості етичної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Педагогічні науки*, 57, 403-408.

- Ткаченко, С. В. (2016). Етична компетентність учителя суспільно-гуманітарних дисциплін як предмет педагогічного дослідження. *Педагогічний альманах*, 30, 199-204.
- Устинова, Н. В. (2014). Формування етичної компетентності сучасного вчителя. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Педагогіка, 251 (239), 78-82.

References

- Etychna kompetentnist suchasnoho vchytelya [Ethical competence of the modern teacher]*. Retrieved from <https://ru.osvita.ua/school/method/1915/> [in Ukrainian].
- Slobodyanyuk, O. M. (2014). Profesiyno-etychna kompetentnist menedzhera: znachennya u profesiyniy diyalnosti ta umovy formuvannya u VNZ [Professional and ethical competence of a manager: significance in professional activity and conditions of formation in higher education institutions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Pedagogy. Social work]*, 33, 179-182 [in Ukrainian].
- Sultanova, N. V. (2011). Diahnostyka sformovanosti etychnoyi kompetentnosti maybutnikh sotsialnykh pedahohiv [Diagnostics of the formation of ethical competence of future social pedagogues]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 57, 403-408 [in Ukrainian].
- Tkachenko, S. V. (2016). Etychna kompetentnist uchytelya suspilno-humanitarnykh dystsyplin yak predmet pedahohichnoho doslidzhennya [Ethical competence of a teacher of social and humanitarian disciplines as a subject of pedagogical research]. *Pedahohichniy almanakh [Pedagogical almanac]*, 30, 199-204 [in Ukrainian].
- Ustynova, N. V. (2014). Formuvannya etychnoyi kompetentnosti suchasnoho vchytelya [Formation of ethical competence of a modern teacher]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylyanska akademiya"]*. *Pedahohika [Scientific works [of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex]*, 251 (239), 78-82 [in Ukrainian].

KUCHAI T.

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Beregovo, Ukraine

KUCHAI O.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ROKOSOVYK N.

Ukrainian Language and Literature of Foreign Philology and Translation of the Institute of Philology and Mass Communications of the Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, Ukraine

ZOROCHKINA T.

Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Ukraine

ETHICAL COMPETENCE - A BASIC COMPONENT OF TEACHER PROFESSIONALISM

The article considers ethical competence as a basic component of the teacher's professionalism. The process of forming ethical competence should be systematic and requires the application of a holistic mechanism of professional development of the student's personality during training. The teacher's abilities regarding ethical competence, as well as its components, are highlighted.

A necessary condition for the formation of students' ethical competence is the use of the latest pedagogical technologies and teaching methods in addition to traditional ones. The process of forming a teacher's ethical competence is complex, dynamic, multifaceted and multifactorial. The substantive basis of ethical competence is pedagogical ethics. Pedagogical ethics studies the features, content, principles and functions of pedagogical morality, the nature of the teacher's activity and his moral relationships in the pedagogical environment, develops the basics of pedagogical etiquette, which is a set of rules for teacher communication and behavior. Ethics is not reduced to a certain system of sanctions in pedagogical activity, because its task is to explain the social and psychological expediency of observing certain professional norms and rules. It is ethics, from the standpoint of a holistic approach to the individual, that insists on considering the education and upbringing of the individual as its spiritual saturation, which unfolds in spiritual dialogue, communication between equal subjects. The vocation of a teacher is not only the transfer of knowledge, abilities and skills, but also the comprehensive development of the student's abilities and capabilities, the upbringing of a decent, responsible, conscious citizen of the country. The professional activity of a teacher is based on the supremacy of universal human values, norms and principles of morality. When performing it, the teacher acts as the bearer of responsibilities in relation to: the student, the student's parents, the professional pedagogical community as a whole and individual teachers, himself, society.

Keywords: *ethical competence, teacher, education, student, training*

Стаття надійшла до редакції 24.03.2022 р.